

А. М. Кикилик

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Аналіз засобів творення характерів дітей у творі В. Винниченка «Федько-халамидник»

Кикилик А. М. Аналіз засобів творення характерів дітей у творі В. Винниченка «Федько-халамидник». Одним із об'єктів зображення в художній літературі є внутрішній світ людини. Твори В. Винниченка пронизані глибоким психологізмом, він вправно малює характери не тільки дорослих, а й дітей. В оповідання про дітей глибоко і гостро висвітлював психологію маленької людини через описи її зовнішності, форми поведінки, мову, моральні випробування. У статті проаналізовано засоби творення характерів дітей у творі В. Винниченка «Федько-халамидник», з'ясовано особливості психологізму оповідання для дітей і про дітей, визначено властивості творчого стилю письменника.

Ключові слова: В. Винниченко-прозаїк, засоби характеротворення, літературний характер, психологізм, психологічний (критичний) реалізм, характеристика образів, твір «Федько-халамидник», твори для дітей і про дітей.

Кыкылык А. Н. Анализ средств создания характеров детей в произведении В. Винниченко «Федько-халамидник».

Одним из объектов изображения в художественной литературе является внутренний мир человека. Произведения В. Винниченко пронизаны глубоким психологизмом, он мастерски рисует характеры не только взрослых, но и детей. В рассказы о детях глубоко и остро освещал психологию маленького человека через описания ее внешности, формы поведения, язык, моральные испытания. В статье проанализировано средства создания характеров детей в произведении В. Винниченко «Федько-халамидник», выяснено особенности психологизма рассказов для детей и о детях, определено особенности творческого стиля писателя.

Ключевые слова: В. Винниченко-прозаик, средства создания характеров, литературный характер, психологизм, психологический (критический) реализм, характеристика образов, произведение «Федько-халамидник», произведения для детей и о детях.

Kykylyk A. M.. Analysis the means of creating children's characters in V. Vynnychenko's creation «Fedko-khalamydyk».

The human's psychology is one of theme in belles-lettres. V. Vynnychenko's creations are imbued with thorough psychologism, he skillfully limns the characters not only of adults but also the children. The article analyzes the means of creating children's characters in V. Vynnychenko's creation «Fedko-khalamydyk», clear up the peculiarities of psychologism of the stories for children and about children, defines the quality of the writer's creative style.

Keywords: V. Vynnychenko-prosaist, the means of creating characters, literary character, psychologism, psychological (critical) realism, characteristic images, story «Fedko-khalamydyk», the stories for children and about children.

Глибокий психологізм творів В. Винниченка, різноманітність засобів характеротворення, індивідуальність стилю написання прози для дітей і про дітей викликають значний інтерес з боку науковців, літературознавців.

Одними з перших дослідників творчості В. Винниченка були його сучасники: О. Білецький, М. Вороний, О. Гермайзе, М. Данько, І. Кончіц, І. Лакиза, І. Личко, А. Ніковський, О. Полуян, І. Свенціцький, М. Сріблянський, П. Христюк та ін. Тріумфальний дебют В. Винниченка в літературі відмітили М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко та ін.

Критики ХХ ст. відзначали принципово нові риси ідейно-художньої позиції В. Винниченка. «Було щось свіже, стихійне, оригінальне й

талановите в цьому письменникові, – писав О. Гермайзе, – що не йшов упертим шляхом української народницької літературної традиції, а впевнено вступав на новий, освітлюючи те, куди рідко заходила увага української белетристики, трактуючи так, як того Винниченків літературний попередник не міг трактувати» [3:7]. В. Винниченко на початку ХХ ст. розмежовує літературні стилі: неоромантизм і критичний (психологічний) реалізм.

Заслуга Винниченка, на думку І. Кончіца, полягає в глибині психологічного дослідження, майстерності відтворення внутрішнього світу героїв, їх переживань, сумнівів, хитань: «Як психолог... всю свою здібність письменник вживає

на те, аби розкриваючи душу народну, віднаходити в ній дорогі перлини-самоцвіти...» [5:170].

Поетику прози В. Винниченка аналізували науковці, літературознавці кінця ХХ ст.: О. Гнідан, Л. Йолкіна, Л. Дем'янівська, Г. Костюк, П. Федченко та ін. У ХХІ ст. у критиці літератури з'являються нові наукові розвідки (І. Ведмідь, В. Галкіна, В. Гуменюк, Н. Михальчук, Т. Маслянчук, О. Петрів, С. Присяжнюк, Л. Рева, В. Хархун та ін.), в яких проаналізовано психопоетику творів В. Винниченка.

В. Винниченко-прозаїк віднаходив нові художні засоби і прийоми пізнання та розкриття внутрішнього світу людини. Літературні характери героїв проникливо, старанно, детально, майстерно точно, чітко вималювані. Показ психічної організації, духовного світу дитини, її афективної сфери – витвір митця, тому на цьому варто зупинитися окремо. Аналіз засобів творення характерів персонажів дасть можливість глибше пізнати творчу індивідуальність письменника, його майстерність у створенні дитячих образів, з'ясувати особливості психологізму дитячих оповідань.

Мета статті – проаналізувати засоби творення характерів дітей у творі В. Винниченка «Федько-халамидник».

Складність людського характеру приваблювала увагу В. Винниченка на всіх етапах його творчості. В оповідання про дітей глибоко і гостро висвітлював психологію маленької людини через описи її зовнішності, форми поведінки, мову, моральні випробування.

Зокрема у творі «Федько-халамидник», письменник тонко вимальовує характери Федька, Толі, Гаврика, Стюпки, Спірки, Васьки, Грицики, акцентуючи увагу на соціальному статусі дитини, способах її життєдіяльності, стосунках в сім'ї тощо. Героїв твору автор наділяє незмінними характеристиками, які у процесі розгортання фабули залишаються сталими.

Ідейно-естетичний зміст твору розкривається через зіставлення головних героїв Федька і Толі. Ці два персонажі автор навмисно протиставляє, щоб яскраво і насичено передати характери, світогляди, погляди й переконання дітей із різних соціальних станів.

Бажання гратися, пустувати, бути дітьми – це та невидима ниточка, якою автор пов'яже ці образи. А уже манера реалізації цих задумів, розуміння моральних цінностей соціальних спільнот, усвідомлення себе як особистості, як частини суспільства – це те, що створює індивідуальні, неповторні внутрішні світи Федька і Толі. Вуличні ігри Федька і його товаришів стають промовистим засобом характеротворення. За їх допомогою В. Винниченко зумів передати емоції, почуття, прагнення, переживання, світорозуміння.

Важливий момент, на який потрібно звернути увагу, – це літературно-художні антропоніми (ЛХА). Для увиразнення рис характеру і вдачі

персонажу автор дає головному героєві ім'я Федько-халамидник. Емоційно-оцінний ЛХА одночасно є назвою твору і налаштовує читача на те, що у творі розповідатиметься про неслуха, шибеника. Автор його ще називає «Соловей-Розбійник» [1:81], «розбишака-халамидник» [1:81]; діти з образою кричать йому в слід «халамидра», «босявка», «зараза» [1:83]; мати з розпачем і безпорадністю, у відчай кричить «сибіряка» [1:84], «мурло репане» [1:84], «ірод», «люципер», «ідоляка» [1:95]; батько із гнівом і люттям звертається до хлопчика «сучий син» [1:85], «паршивець» [1:96]; дорослі на березі річки перегукувалися «халамидро звісне» [1:91], «шибеник» [1:91]. Промовистою є ця антропонімія, але не варто робити поспішні висновки про людське «Я» цієї дитини, бо вчинки будуть красномовнішими. А от дитину, послушну, боязку, несміливу, тендітну, виховану батьками, автор називає Толя, а у творі по-вуличному, по-приятельськи Федько кличе його «Толька» [1:87]. Ім'я, витончене, світле, лагідне, приємне, дисгармоніє із рисами характеру: брехливістю, підступністю, слабодухістю тощо.

В. Винниченко вдається до зображення внутрішнього світу Федька і Толі через зовнішні симптоми його вияву, обираючи засіб портретної характеристики. У творчості В. Винниченка ми можемо спостерігати зразки різних типів портретів. У творі «Федько-халамидник» автор малює стислі портрети, з мінімум подробиць, тому читач кожен деталь повинен детально проінтерпретувати. В. Винниченко обирає лейтмотивний спосіб інтеграції портретних характеристик у текст та непряме зображення через пози, рухи, жести, міміка.

Про шибайголова Федько автор говорить: «...руки в кишені, картуз набакир, іде, не поспішає» [1:82]; «чуб йому стирчком виліз з-під картуза, очі хутко бігають» [1:82].

Портретні деталі, виразні штрихи підкреслюють найтиповіші риси Толі: «на ньому бархатові курточка й штанці» [1:81], «Ніжні, випечені ніжки його спотикаються, брудний потік залива бархатові штанці, дощ враз вимочує акуратно зачесане волосся і курточку...» [1:86].

Для індивідуалізації персонажів В. Винниченко використовує тропи. Ці засоби художньої виразності настільки промовисті, що допомагають нам «побачити» героїв, бути поряд із ними і водночас інтерпретувати взаємозалежність зовнішнього і внутрішнього світу головних героїв. Автор словом майстерно вимальовує найдрібніші деталі. Наприклад, «Толя, чистенький, ніжний, з щічками, як проскура», «дитина ніжна, делікатна, смирна»; «Він завжди виходив надвір трошки боязко, жмурився від сонця й соромливо посміхався своїми невинними синіми очима»; «Чистенький, чепуренький, він зовсім не мав нахилу до Федькових забав. Але цей халамидник

неодмінно спокушав його, і бідненький Толя приходив додому задрипаний, подраний, з розбитим носом» [1:84]

Активним діючим компонентом поезики В. Винниченка виступає портретна художня деталь. Не випадково є і поява чирика в оповіданні «Федько-халамидник». Хоча він фігурує заочно лише в двох епізодах, однак без нього оповідання не відбудеться, а образ антигероя залишиться незавершеним. Ця дрібна деталь таїть у собі величезну силу узагальнення.

У творі «Федько-халамидник» В. Винниченка застосував ще один засіб характеротворення персонажів, а саме авторську характеристику. Письменник-психолог подає аналітичні характеристики Федька і Толі, але змушує читача замислитися, оцінити не характеристику, а вчинки та дії героїв. Цим самим В. Винниченка як великий художник слова пробуджує свідомість, мислення, викликає бажання критично оцінювати поведінку хлопців.

Художник слова детальніше зупиняється на характеристиці Федька: «Не було того дня, щоб хто-небудь не жалівся на Федька: там шибку з рогатки вибив; там синяка підбив своєму «закадишному» другові; там перекинув діжку з дощовою водою, яку збирали з таким клопотом... Наче біс який сидів у хлопцеві! Усі діти як діти, – граються, бавляться тихо, лагідно. Федькові ж, неодмінно, щоб битися, щоб що-небудь перевернути догори ногами. Спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному місці» [1:81].

В. Винниченка у творах для дітей і про дітей змальовує складні дитячі долі, а носії цих долі – діти сильні духом. От і Федько – зібраний образ, типовий вуличний хлопчик, який у силу ти чи інших обставин діє так, як велить йому серце. Автор твору «Федько-халамидник» висвітлював усі ті прояви людської душі, які обумовлені національністю, соціальним станом, професією. Опис реалій життя, справжнього життя, невіжданого неідеалізованого, – це особливість індивідуального стилю В. Винниченка. Він у своїх творах не ставить перед собою прямолінійного завдання осудити чи покарати ганьбою зображене, а подає світ у чистій його реальності, створює достатньо зриму картину внутрішнього світу героїв, не пояснюючи його.

Змістова організація літературно-художнього твору «Федько-халамидник» відтворена у формі конкретно-чуттєвих картин із життя дітей, чуттєвих образів, які позначені рисами індивідуально-неповторної, глибоко-осібної манери світосприйняття.

Слід зауважити, що у творах В. Винниченка, найширше представлено такі засоби характеротворення: події (вчинки), взаємодія із іншими персонажами, мовлення персонажа. Ці засоби автор використовує для того, щоб показати,

як формується особистість у соціумі (на вулиці, у сім'ї, з батьками, з друзями), ставлення дітей до навколишнього світу, вплив середовища на героя, власне дії і вчинки героїв. В. Винниченка як психолог від природи усвідомлює, що характер формується під безпосереднім впливом суспільства, взаємодії особистості з іншими людьми, тому й у літературно-художніх творах провідне місце відводить вище зазначеним засобам характеротворення.

Реальність у своїх творах В. Винниченка відображає не у формі думки про неї, а у формі самого життя, наочно, такою, якою її бачить читач чи міг би побачити, сприймаючи безпосередньо. Авторська суб'єктивності проявляється майже непомітно. В. Винниченка намагається максимально об'єктивно змалювати дійсність, незалежно від власного суб'єктивно-емоційного сприймання цієї реальності.

Повноту колориту епохи, місцевості і, навіть, колориту окремого персонажа автору допомагає передати змалювання оточуючого світу (будинки, вулиця, ворота, річка тощо). Описи речей, обставин, перестаючи бути лише фоном, перетворюються в частину характеристики дітей. Автор зумисне не коментує місце і час дії, щоб ті описи могли бути об'єктивними і відповідати своєму призначенню. Зображення соціально-побутових умов дає матеріал для близьких спостережень за дійовими особами. Варто зауважити, що В. Винниченка показує середовище, в якому діють діти, як засіб змалювання душевного настрою, як необхідну приналежність людини, як щось, що визначає своєю присутністю її соціальну цінність. У зв'язку з цим речі і предмети у творі зображені з особливою ретельністю, чітко, без зайвих слів, що й допомагає відчутти їх форму і цінність.

Вчинки героїв залежать від поглядів, переконань, рівня сформованості внутрішнього стержня. Федько має твердий характер. Він ніколи не плаче, не бреше, хоч би чим йому загрожувала правда, «... Федько не як всі діти поводить. Він не плаче, не проситься, не обіщає, що більше не буде. Насупиться й сидить. Мати лає, грозиться, а він хоч би слово з уст, сидить і мовчить... Хоч би ж попросило тата, хоч би заплакало» [1:83]; «... Федько брехати не любить», «не любить також Федько і товаришів видавати» [1:84].

А от поведінка Толі свідчить про те, що в ньому живе нищий підлабузник, безчесний брехун, підступний задрісник, розбещений синочок. Наперекір батькам грається з вуличними хлопцями, шукаючи неприємностей на свою голову і на Федькову, обманує (промовистим є випадок з чириком), задрить Федькові, який користується авторитетом серед товаришів, тощо.

Дітей автор розглядає як складну систему, в якій диференціюються та інтегруються психічні властивості, що розвиваються в них під впливом

соціальних факторів в умовах здійснення ними не тільки діяльності, а й спілкування з іншими людьми. Через монологи, діалоги дійових персонажів ми дізнаємося про їхні думки, душевні стани, про риси характеру.

Найчастіше спостерігаємо у творі «Федько-халамидник» словесні двобої, тобто діалог-диспути, діалоги-суперечки, які відзначаються вмілою мовною індивідуалізацією персонажів. Так, в епізоді запускання змія розмова Федька із сусідськими дітьми відображена у діалозі-двобої, в якому простежується бажання розбишаки-халамидника верховодити над дітьми, увиразнює такі риси вдачі героя, як самовпевненість, силу й відчуття переваги над ровесниками.

В епізоді розмови з хлопцями про весняний криголам на річці Федько постає як дитина, яка щиро захоплена картиною пробудження природи від зимового сну. Він не може ні хвилини всидіти спокійно й мовчки. Федько відчуває себе дорослішим серед хлопців. На це вказують й авторські ремарки під час розмови з хлопцями. Репліки емоційні, короткі, без зайвих слів, мова ж його пересипана окличними та питальними реченнями, насичена вигуками, що свідчить про його зацікавленість розмовою.

Діалог-переконання, як інші види зовнішнього мовлення Винниченкових персонажів, індивідуалізований, диференційований за їхнім психічним станом і соціальною належністю. Так, крізь зовнішній дискурс мовлення Федька просвічує рішучість, вольовитість, упевненість у собі.

Промовистим є мовлення дорослих: батьків Федька, батька Толі. Через ці діалоги і монологи ми дізнаємося більше про характери головних героїв та про норми і правила тогочасного суспільства.

Стисло В. Винниченко подає безпосередні описи вражень персонажа від навколишнього світу

і подій. Лише в одному епізоді читаємо про Федька: «... за ремінь не сердиться, – він розуміє, що так і треба. Але й три копійки бере, бо, справді, не брехав. ...» [1:84].

Письменник націлений не на аналіз – усебічний, повний, що докопується до першопричин, – а на відтворення внутрішнього життя. Тому самохарактеристика як засіб характеротворення персонажів у творі «Федько-халамидник» відсутня, а взаємохарактеристику подано окремими словами та словосполученнями. Стисло про Федька говорить батько Толі: «Федьку, я вірю тобі, я знаю, що ти ніколи не брешеш...» [1:95]. Мати Федька із розпачем: «То дитина благородна, ніжна, а ти, мужиченя, з ним так, як з Стьопкою... Щоб ти не смів підходити до його, мурло ти репане. З свинопасами тобі гратись, а не з благородними дітьми. Нещастечко ти мое! І за що мене Бог покарав таким сибірякою...» [1:84].

Оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник» про дітей, внутрішній світ яких формується під впливом соціального середовища, моралі вулиці та виховання у сім'ї. Глибину і гостроту переживань хлопців, їх психологічні портрети автор передає завдяки влучно підібраним засобам характеротворення, внутрішню сутність образів-персонажів розкриває через динамічний образ дійсності: вчинки, діалоги, монологи, поведінку тощо. Імпресіоністична форма викладу, емоційність та психологізм твору змушують читача жити в одному часі і просторі з героями твору, змушує аналізувати, мислити і робити власні висновки.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні творчого стилю В. Винниченка.

Література

1. Володимир Винниченко : вибрані твори / передм. Л. Дем'янівської. – К. : Грамота, 2005. – 928 с.
2. Володимир Винниченко. Грицько Григоренко : штрихи до портретів / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, Л. В. Йолкіна, А. Б. Гулак. – К. : Вища шк., 1995. – 222 с. : іл.
3. Гермайзе О. Рання творчість В. Винниченка // Винниченко В. Вибрані твори. – К., 1927. – С. 7.
4. Історія української літератури. Кінець XIX–початок XX ст. : у 2 кн. : підручник / за ред. О. Гнідан. – К. : Либідь, 2006. – Кн.2. – 496 с.
5. Кончіц І. Володимир Винниченко (ескіз) / І. Кончіц // Українська хата. – 1910. – Ч. 3. – С. 170.
6. Мацевко Л. Засоби характеротворення в малій прозі В. Винниченка / Л. Мацевко // Дивослово. – 2000. – № 4. – С.11–17.